

NULITATEA ACTULUI JURIDIC – FACTOR DE ASIGURARE A LEGALITĂȚII ÎN CADRUL CIRCUITULUI CIVIL

Nullity of the Legal Act – an Ensuring Factor in the Legality of Civil Circulation

Sergiu BOCA,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Rezumat: Acest articol este consacrat elucidării esenței conceptului nulității actului juridic civil ca factor ce contribuie la asigurarea legalității și disciplinei în cadrul circuitului economic. Nulitatea, avînd caracter de sancțiune, își aduce aportul la controlul respectării legii în cazul săvîrșirii unor operațiuni juridice de către participanții la circuitul civil.

Cuvinte-cheie: nulitate, sancțiune, act juridic, condiție de validitate, circuit civil.

Abstract: This article elucidates the essence of the concept of a null civil act as a factor contributing to the legality and discipline in the economic circuit. Nullity, being a penalty in itself, helps to control the criminal legal operations of the participants in the civil circuit.

Key-words: nullity, penalty, legal act, condition of validity, circuit civil.

Fără riscul de a exagera, se poate afirma că pînă în prezent gîndirea umană nu a inventat un instrument mai desăvîrșit decît actul juridic pentru a satisface feluritele necesități ale omului contemporan.

Însă pentru a produce efectele urmărite de părți și, în consecință, a servi la realizarea năzuințelor lor, actul juridic este ținut să respecte cu rigurozitate condițiile edictate pentru încheierea sa valabilă.

Fiecare manifestare de voință săvîrșită cu intenția de a produce consecințe juridice se află, din momentul nașterii sale, sub semnul prezumției de validitate – îndestulătoare pentru a o înscrie, prin materialitatea și consecințele ei, în circuitul civil. Legiuitorul pornește de la premisa că încheierea actului juridic s-a realizat cu respectarea întocmai a cerințelor de fond și de formă stabilite în funcție de natura actului, acesta fiind producător de efecte specifice din chiar momentul debutului pe scena juridică.

Încheierea actului juridic cu respectarea regulilor privind condițiile de validitate, a normelor imperative și a bunelor moravuri constituie una din premisele stabilității și siguranței circuitului civil. Din această perspectivă, cele mai multe dintre actele juridice încheiate în dreptul privat sînt valabile. Dar există și acte juridice care încalcă regulile prevăzute de lege și în această situație intervin sancțiunile asigurate prin forța de constrîngere a statului.

Rățiunea respectării condițiilor structurale ale actului juridic constă în asigurarea eficienței sau funcționalității acestuia: actul civil e apt să producă efecte de drept. În sistemul Codului civil s-a pus la punct o modalitate de control a validității actului juridic, care se aplică *post actum* și cenzurează efectele acestuia prin cîntărirea validității sursei lor. Altfel spus, controlul respectului legii, în cazul săvîrșirii unei operațiuni juridice, se face după momentul încheierii acesteia, iar consecințele vor coborî din amonte în aval, de la operațiune către efectele sale

juridice. În cazul în care se constată o nerespectare a condițiilor de formare a actului juridic, acesta va putea fi nimic în ansamblul său, cu iluzia optică doar a ineficienței efectelor operațiunii juridice, care a fost săvârșită în sfidarea regulilor imperative legale [1, p. 514].

În vederea asigurării concordanței cu normele imperative ce instituie condițiile de valabilitate, legiuitorul a creat o modalitate de control a validității actului juridic, menită să cenzureze efectele pe care acesta le produce. Această modalitate de control nu este altceva decât nulitatea.

În această ordine de idei, autorul român Cantacuzino M.B. a afirmat că sancțiunea (nulității) este mijlocul prescripționat de lege pentru a nu permite ca voința individuală să treacă peste îngrădirile ce-i sînt impuse prin normele dreptului pozitiv. Sancțiunea deplină constă în nimicirea actului juridic prin care voința individuală a nesocotit îngrădirile legii. Rezultă că nulitatea ar fi o sancțiune de drept civil, care are scopul de a garanta respectul legii la încheierea unui act juridic.

Expresia „nulitatea actului juridic civil” este primitoare de două accepțiuni sau înțelesuri.

Într-o primă accepțiune, expresia este folosită pentru a desemna calitatea de sancțiune a nulității, sancțiune care intervine în cazul nerespectării de către actul juridic a condițiilor sale de valabilitate. Acest prim sens este cel mai des folosit atât de literatura juridică, cît și de către practica judecătorească.

Am mai putea spune că, în această primă accepțiune, „nulitatea actului juridic civil” desemnează consecințele (urmările) nerespectării condițiilor esențiale (de valabilitate) ale actului juridic, la încheierea acestuia [2, p. 348].

Într-o a doua accepțiune, expresia este folosită pentru a desemna calitatea de instituție a dreptului civil, adică totalitatea normelor juridice care reglementează sancțiunea nulității actului juridic civil. Această accepție este folosită, de obicei, atunci cînd se vorbește despre regimul juridic al nulității.

Legislația civilă a Republicii Moldova nu cunoaște o definiție a nulității actului juridic, din care cauză misiunea definirii ei și-a asumat-o literatura de specialitate. În cele ce urmează, vom trece în revistă cîteva dintre definițiile oferite de doctrină, atât națională, cît și a altor state, în vederea reliefării elementelor lor esențiale și conturării, cît mai ample a conceptului nulității actului juridic civil.

Astfel, în perimetrul doctrinei juridice autohtone s-a afirmat că nulitatea este o sancțiune civilă care desființează actul juridic în cazul în care acesta a fost încheiat cu nerespectarea condițiilor de validitate cerute de lege [3, p. 194].

În Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” se menționează: „Prin nulitate a actului juridic se va înțelege sancțiunea ce intervine în cazul în care, la încheierea actului juridic civil, nu au fost respectate dispozițiile legale referitoare la condițiile de validitate a actului juridic, desființîndu-l” [4, p. 4].

În literatura românească s-au exprimat variate opinii consacrate problematicii definirii conceptului nulității. Astfel, Ionașcu Tr. și Barasch E. au remarcat că nulitatea este sancțiunea încălcării prin act juridic – încălcare la data cînd actul a fost făcut – a unei dispoziții a legii.

S-a susținut că această definiție este deficitară, deoarece nu menționează normele a căror încălcare se sancționează cu nulitate, și anume normele ce reglementează condițiile de validitate. Precizarea acestora este necesară deoarece, la încheierea actului, pot fi încălcate și alte dispoziții legale, sancțiunea nefiind, însă, nulitatea (spre exemplu, nu se respectă forma cerută *ad probationem* sau cea pentru opozabilitate față de terți) [5, p. 214].

Potrivit savantului român Cosmovici P., prin nulitate se înțelege o sancțiune de drept civil, care suprimă, în măsura stabilită prin hotărîre judecătorească, efectele actului juridic potrivit scopului urmărit de dispozițiile legale referitoare la condițiile sale de validitate.

Această definiție la fel nu a rămas la adăpost de anumite critici. Astfel, s-a afirmat că nu trebuie reținută în definiție mențiunea, „în măsura stabilită prin hotărîre judecătorească”, din două motive: pe de o parte, ea lasă impresia caracterului judiciar al sancțiunii, cînd, în realitate, este o sancțiune legală – fiind opera legii – și, pe de altă parte, ea nu corespunde realității în cazul nulității relative, neaplicată – judiciar – în cadrul termenului de prescripție extinctivă; or, și în această ipoteză există sancțiunea nulității [5, p. 214].

În opinia autorului român Cosma D., nulitatea este sancțiunea îndreptată împotriva acelor efecte ale actului juridic care contravin scopului urmărit prin stabilirea, de către legiuitor sau de către părți, a condițiilor de validitate a actului juridic.

Potrivit altei opinii, nulitatea este o sancțiune care constă în desființarea retroactivă a efectelor unui act juridic, pe motiv că nu s-au respectat condițiile sale legale de formare [1, p. 514].

În spațiul doctrinei civile ruse la fel întîlnim o serie de tentative de definire a noțiunii nulității actului juridic. Astfel, Suhanov E.A. a remarcat că nulitatea actului juridic presupune că acțiunea săvârșită nu posedă calitățile faptului juridic capabil să genereze acele consecințe juridice, pe care le-au urmărit subiectele.

În opinia savantului rus Gutnicov O.V., nulitatea actului juridic presupune negarea, într-o măsură sau alta, a efectelor juridice pe temeiurile, existente în momentul încheierii actului juridic.

Potrivit autorilor ruși Kalpin A.G. și Masleav A.I., nulitatea actului juridic presupune că acțiunea săvârșită nu produce efecte juridice, în afara celor legate de nulitatea acestuia.

Autorii români Beleiu Gh. și Boroș G. au definit nulitatea ca fiind acea sancțiune care lipsește actul juridic de efectele contrarii normelor juridice edictate pentru încheierea sa valabilă.

Deși această definiție poate fi reținută, acesteia i s-a reproșat că ea circumscrie conținutul noțiunii de nulitate prin caracteristici negative („efectele contrarii normelor juridice”) și nu pozitive, afirmative. De altă parte, definiția reprodușă lasă impresia că în urma sancțiunii nulității actul juridic există în continuare, că acesta ar supraviețui, ceea ce evident nu este exact. Ceea ce rămîne dintr-un act juridic lovit de nulitate este doar existența sa materială, nu și efectele juridice.

Concluzionînd asupra opiniilor prezentate mai sus și luînd în considerare criticile aduse acestora, reținem definiția, potrivit căreia nulitatea este sancțiunea de drept civil care desființează actul juridic atunci cînd a fost încheiat cu nesocotirea condițiilor sale de validitate – de fond sau de formă – impuse de lege.

După cum se poate observa din analiza acestor definiții, toate scot în evidență faptul că nulitatea este o sancțiune civilă, care intervine atunci cînd se încalcă o dispoziție legală referitoare la condițiile pentru încheierea valabilă a actului și care îl lipsește de eficiență.

Elementele esențiale ale definițiilor enunțate pun în evidență următoarele trăsături caracteristice ale nulității:

1. *nulitatea este o sancțiune de drept civil.* Această trăsătură precizează ce este nulitatea actului juridic civil; totodată, prin folosirea expresiei „acea sancțiune” se relevă faptul că nulitatea este numai una din sancțiunile dreptului civil, care asigură respectarea normelor sale.

Din acest punct de vedere, dispozițiile legale care prevăd condițiile de validitate ale actului juridic civil ar fi ineficiente, dacă nu ar exista și o sancțiune care să intervină în cazul nerespectării lor. Această sancțiune este nulitatea, care se înfățișează drept un mijloc tehnic prevăzut de lege pentru a asigura respectarea condițiilor de valabilitate a actului juridic. În măsura în care un act juridic concret nesocotește aceste condiții, el este lipsit de efectele sale prin mijlocirea nulității.

2. *nulitatea lipsește actul juridic de efecte.* Prin această trăsătură se precizează două caracteristici ale nulității:

- sfera de acțiune a nulității este circumscrișă la actele juridice; nulitatea nu privește fapte juridice stricto sensu;
- conținutul acestei sancțiuni: lipsirea de efecte a actului juridic (ineficacitatea lui); se precizează deci, în ce constă nulitatea.
- 3. *nulitatea lipsește actul juridic de acele efecte care contravin normelor juridice.* Se evidențiază în acest fel încă două aspecte:
 - nulitatea nu vizează actul juridic ca atare, în întregul său, ci numai efectele sale;
 - nulitatea nu vizează orice efecte ale actului, ci numai pe acelea care contravin normelor juridice (legii); se indică astfel întinderea acestei sancțiuni, a efectelor sale.

4. nulitatea lipsește actul juridic de acele efecte care contravin normelor juridice *edictate în scopul asigurării încheierii valabile a actului juridic civil*. Prin această trăsătură se pun în lumină alte aspecte importante:

- normele juridice cu care contravin efectele actului trebuie să fie dintre cele menite să asigure încheierea valabilă a actului juridic; e vorba, deci, de normele dreptului civil care reglementează condițiile de valabilitate, condițiile esențiale ale actului juridic civil; se determină astfel *sfera normelor juridice* a căror nerespectare atrage lipsirea de efecte;
- în aprecierea neconcordanței cu legea a efectelor actului criteriul este cel al scopului, al *finalității legii*; efectele de care este lipsit actul sînt numai acelea care vin în conflict cu scopul legii.

5. nulitatea actului juridic privește *încheierea* acestuia. Această trăsătură determină momentul (data) în raport cu care se apreciază conformitatea sau nonconformitatea cu scopul legii, a efectelor la care actul urmează să dea naștere.

Precizăm că, în conturarea ultimelor două elemente ale definiției, trebuie luat în seamă și următorul aspect: la aprecierea încheierii valabile a actului juridic civil se va avea în vedere concordanța nu numai cu normele juridice, ci și cu regulile de conviețuire socială și cu cele stabilite de părți pentru validitatea actului. Cu alte cuvinte, trebuie observate – în ce privește respectarea lor la încheierea actului juridic – atît condițiile de validitate legale, cît și cele voluntare (intrinseci și extrinseci; de fond și de formă; generale și speciale).

Bibliografie:

1. Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. Introducere în dreptul civil. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008.
2. Pop A., Beleiu Gh., Drept civil. Teoria generală a dreptului civil. București: Universitatea din București, 1980.
3. Baieș S., Roșca N., Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică. Chișinău: Cartier, 2004.
4. Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr. 1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2009, nr. 4-5.
5. Beleiu Gh., Drept civil român: Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil. București: Universul juridic, 2004.